HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

THE SIGNIFICANCE OF SPEECH TYPES, INVERSION AND MEANS OF ARTISTIC ILLUSTRATION (METAPHORA, METONYMY, SIMILARITY) IN THE FORMATION OF INDIVIDUAL AUTHOR'S STYLE

Qurbonov Jahongir
Student of Karshi State University

Yo'ldoshev Dilmurod
Senior Lecturer, Department of Uzbek Language and Literature, Karshi State University

kumushshamshir0404@gmail.com

ORCID 0009-0008-4706-96341

Annotation. This article examines the significance of the syntactic and linguostylistic layers of the literary text in the formation of an individual author's style in Uzbek literature. The role of speech types (simple, compound, periodic sentences, rhetorical interrogative and exclamatory sentences) and inversion in creating syntactically expressiveness, rhythmic order and stylistic expressiveness is analyzed. Also, the specific functionality of metaphor, metonymy and simile as means of artistic imagery in determining the individual author's style is revealed on the example of the works of Abdulla Qodiriy, Cholpon, Abdulla Qahhor, Oybek, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Shukur Kholmirzayev and other Uzbek writers. The article scientifically proves the role of the synergistic interaction of these means in creating a holistic author's "linguistic signature".

Keywords: speech type, inversion, syntactic figure, parataxis, hypotaxis, rhetorical question, metaphor, metonymy, simile, trope, individual style, linguostylistics, linguopoetics, author's "linguistic signature".

UDK 81'367:82.09

GAP TIPLARI, INVERSIYA VA BADIIY TASVIR VOSITALARINING (METAFORA, METONIMIYA, TASHBIH) INDIVIDUAL MUALLIF USLUBINI SHAKLLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Qurbonov Jahongir
Qarshi davlat universiteti talabasi
Yo'ldoshev Dilmurod
Qarshi davlat universiteti O'zbek tili va adabiyoti kafedrasi katta o'qituvchisi
kumushshamshir0404@gmail.com
ORCID 0009-0008-4706-9634[1]

Annotatsiya. Ushbu maqolada badiiy matnning sintaktik va lingvostilistik qatlamlarining o'zbek adabiyotida individual muallif uslubini shakllantirishdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Gap tiplari (sodda, qo'shma, davriy gaplar, ritorik so'roq va undov gaplar) hamda inversiyaning sintaktik jihatdan ekspressivlik, ritmik tartib va stilistik ta'sirchanlik yaratishdagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, badiiy tasvir vositalaridan metafora, metonimiya va tashbihning individual muallif uslubini belgilashdagi o'z'iga xos funksionalligi Abdulla Qodiriy, Cho'l'pon, Abdulla Qahhor, Oybek, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Shukur Xolmirzayev va boshqa o'zbek adiblarining asarlari misolida

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

ochib beriladi. Maqolada ushbu vositalarning o'z'aro sinergetik aloqasi yaxlit muallif "lisoniy imzosi"ni yaratishda tutgan o'r'ni ilmiy asosda isbotlanadi.

Kalit so'z'lar: gap tipi, inversiya, sintaktik figura, parataksis, gipotaksis, ritorik so'roq, metafora, metonimiya, tashbih, trop, individual uslub, lingvostilistika, lingvopoetika, muallif "lisoniy imzosi".

KIRISH

Badiiy adabiyotda har bir ijodkorning o'z'iga xos "ovozi" bor. Bu ovoz uning lug'aviy tanlovi, obrazlar dunyosi, hayotga munosabati va falsafiy pozitsiyasida namoyon bo'l'adi. Ammo tilshunoslik nuqtai nazaridan qaralganida, muallif individual uslubining eng aniq va o'l'chanadigan belgilari uning sintaktik tuzilishda — ya'ni gap tiplarini tanlash, inversiyadan foydalanish darajasi va badiiy tasvir vositalarining o'z'iga xos kombinatsiyasida — yashiringan bo'l'adi.

Gap tipi muallif fikrining nafaqat mantiqiy, balki ritmik va emotsional qurilishini ham belgilaydi. Sodda gaplarning ketma-ket kelishi shiddat va dinamika yaratsa, uzun davriy gaplar falsafiy mushohadani, murakkab sabab-natija aloqalarini ochib beradi. Inversiya esa — so'z tartibining odatdagi qolipdan chiqishi — o'quvchi diqqatini ma'l'um bir bo'lakka tortish orqali matnning emotsional haroratini ko'ta radi. Metafora, metonimiya va tashbih esa yozuvchining olamni ko'r'ish tarzini, uning "lisoniy tasavvuri"ni bevosita namoyon qiladi.

Maqolaning maqsadi — o'zbek adabiyotining boy namunalari asosida sintaktik va tropik vositalar majmuining yozuvchi individual uslubini qanday shakllantirishini ilmiy asosda ochib berish, shu orqali "individual uslub" degan narsaning tilshunoslik jihatdan aniq belgilar yig'indisi ekanligini isbotlashdir.

I. GAP TIPLARI VA ULARNING SINTAKTIK STILISTIKADAGI O'RNI

1.1. Gap tiplarining uslub ko'rsatkichi sifatidagi ahamiyati

Badiiy matnning sintaktik sathi uning umumiy kompozitsion qurilishini, fikrning mantiqiy-hissiy rivojini va muallifning individual uslubini eng yirik lisoniy bloklar darajasida shakllantiruvchi qatlamdir. Sintaktik birliklar shunchaki gaplar majmuyi emas, balki asarning ichki ritmi va pragmatik ta'sir quvvatini tashuvchi murakkab lisoniy konstruksiyalardir.

Gap tiplarining almashinuvi yozuvchi uslubining eng barqaror ko'r'satkichlaridan biridir. Har bir muallif o'z ma'l'um "sevimli" sintaktik qurilmalarini ishlab chiqadi va bu qurilmalar uning asaridan asar uchun takrorlanib, uslubiy izchillikni ta'minlaydi. V.V.Vinogradov ta'biricha: "Badiiy uslub — bu tildagi turli-tuman ifoda vositalarining muayyan bir estetik maqsad yo'l'ida birlashtirilgan murakkab va o'zaro aloqador tizimidir; u muallifning borliqni anglash va uni lisoniy aks ettirishdagi o'z'iga xosligini ifodalaydi".

Gap tiplarini ikki asosiy o'q bo'yicha ko'rib chiqish mumkin: tuzilish jihatidan (sodda — murakkab) va kommunikativ maqsad jihatidan (darak, so'roq, undov, buyruq). Bu ikki o'q kesishganida badiiy matnning sintaktik xaritasi vujudga keladi.

1.2. Sodda gaplar va parataksis: dinamizm va xalqona soddalik

Sodda gaplarning ketma-ket qo'l'anishi — parataksis — badiiy matnda bir necha xil stilistik effekt yaratadi. Birinchidan, u voqealar rivojining shiddatli va tezkor ekanligini ifodalaydi: har bir gap — bir harakat, bir lahza, bir o'zgarish. Ikkinchidan, sodda gaplar matnni nutqqa, so'z'la'sh'uv tilga

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

yaqinlashtiradi, bu esa badiiy ishonchlilikni oshiradi. Uchinchidan, qisqa sodda gaplarning ketma-ketligi o'quvchida ritmik-musiqiy ta'sir — zarb, zarb, zarb — hosil qiladi.

Shukur Xolmirzayev hikoyachiligida sodda gaplar asosiy stilistik qurolga aylanadi. Muallif ortiqcha sifatlash va uzun tasvirlardan voz kechib, qisqa, lo'nda va qat'iy gaplar orqali hayot haqiqatini to'g'ridan-to'g'ri ifodalaydi. Bu uslub uning "asov" qahramonlari — tog' odamlari, dehqonlar, ruhiy mustaqil shaxslar — ning dunyoqarashiga to'l'iq mos keladi. Muallif qo'l'l'agan qisqa, aniq gaplar aslida uning "shafqatsiz realizm" filosofiyasining sintaktik ifodasi hisoblanadi.

Said Ahmadning "Ufq" asarida bog'lovchisiz qo'shma gaplarning ko'plab ishlatilishi matnning jonliligi va tasviriy hayotiyligi ta'minlaydi. Bog'lovchisiz bog'lanish ikkita hodisa o'rtasidagi munosabatni o'quvchi o'z'iga hal qilishiga qo'yadi, bu esa uni matn bilan faol muloqotga jalb etadi.

1.3. Murakkab qo'shma gaplar va gipotaksis: falsafiy chuqurlik

Murakkab qo'shma gaplarning — gipotaksis — qo'l'lanishi muallifning falsafiy mushohadalar, murakkab sabab-natija aloqalarini ochib berish va voqealar orasidagi yashirin bog'l'iqlikni ko'rsatish ehtiyoji bilan bog'l'iq. Bu tip gaplar matnni intellektual jihatdan "og'irlashtiradi", uni chuqur o'ylashga undaydi.

Oybek nasrida uzoq, ko'p darajali murakkab gaplarning qo'l'lanishi tarixiy epik ko'lamni ta'minlaydi. Muallifning "Navoiy" romanida keng tasviriy davriy gaplar — bir gapning o'z ichida butun bir tarixiy manzarani joylashtirish — muallifning epik an'ana va adabiy madaniyatga chuqur murojaat qilishining sintaktik ko'rinishidir. Bu yerda murakkab gap tipi nafaqat ma'no, balki rit'm va kenglik his-tuyg'usi beradi.

Nazar Eshonqul asarlarida esa murakkab sintaktik konstruksiyalar matnning modernistik tabiatini va qahramonning chalkash ruhiy holatini aks ettiruvchi lingvopoetik markerlar sifatida namoyon bo'l'adi. I.R.Galperin ta'biricha: "Sintaktik sath matnning nafaqat tashqi bog'l'iqligini (kogeziya), balki uning emotsional-falsafiy yo'nalishini ham belgilaydi, chunki gaplarning o'zaro joylashuvi va qurilishi muallifning muloqot strategiyasini amalga oshiruvchi asosiy mexanizmdir".

1.4. Ritorik so'roq va undov gaplar: muallif ovozining balandligi

Ritorik so'roq — javob talab qilmaydigan, ammo o'quvchini fikrlashga va his qilishga undaydigan so'roq gap — individual uslubning eng ifodali ko'r'satkichlaridan biridir. Muallif ritorik so'roqqa murojaat qilganida, u o'quvchi bilan bevosita muloqotga kirishadi, uni o'z fikrining ishtirokchisiga aylantiradi.

Cho'l'ponning "Kecha va kunduz" romanida ritorik so'roqlar va undov gaplarning faolligi matnning lirik-dramatik pafosini kuchaytiradi. Bu esa o'quvchining asarni qabul qilish jarayonini hissiy darajada faollashtiradi: ritorik so'roq javob talab qilmasada, u kitobxonni qahramon bilan birga o'yga toldirish va asar subtekstidagi ijtimoiy-siyosiy ziddiyatlarni anglatishda kuchli pragmatik qurol vazifasini o'ta ydi.

Erkin Vohidovning she'r'iyatida ritorik murojaatlar va ekspressiv undovlar matnning pragmatik quvvatini oshirib, o'quvchida milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'usini uyg'otishga xizmat qiladi. Bu holda undov gaplar shunchaki emotsional bezak emas, balki muallifning g'oyaviy-estetik dasturining sintaktik ifodasi hisoblanadi.

Ritorik so'roq va undov gaplarning taqsimlanishi muallif uslubini tahlil qilishda muhim miqdoriy ko'r'satkich hisoblanadi. Agar muallif ushbu shakllarni qo'l'lamasa, bu uning ob'yektiv, tavsifiy va xotirjam bayon uslubiga moyilligini ko'rsatadi; ular ko'p bo'l'sa, muallif lirik-dramatik pafosni afzal ko'rishini anglatadi.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

1.5. Sintaktik parallelizm: ritmik uyg'unlik va ta'kid

Sintaktik parallelizm — bir xil yoki o'xshash qurilishli gaplar yoki gapning bo'laklarining takrorlanishi — badiiy matnda fikrni ta'kidlash, matn bo'laklari o'rtasida simmetriya yaratish va asarning badiiy-estetik yaxlitligini (kogerentligini) mustahkamlashga xizmat qiladi.

Parallelizm ayniqsa lirik nasrda va monologik nutqlarda kognitiv-estetik yuk tashuvchi asosiy vositadir. Abdulla Oripovning she'r'iyatida mantiqiy parallelizm falsafiy fikrni aniqlashtirish va kuchaytirish uchun ishlatilsa, Erkin Vohidov dostonlarida ritmik parallelizm epik kenglikni va ovozning tantanavorligini ta'minlaydi. Shu tarzda parallelizm har ikki shoir uslubida bor, ammo turli funktsiyalarda qo'l'lanadi — bu esa uslubiy farqlanishning sintaktik ifodasidir.

Anafora (gaplarning bir xil bosh qism bilan boshlanishi) va epifora (gaplarning bir xil qism bilan tugashi) ham parallelizmning turlari sifatida matnning strukturaviy bog'l'iqligini (kogeziyasini) mustahkamlaydi. Bu vositalar orqali muallif o'quvchi xotirasida muayyan so'z yoki iboraning "qolishini" ta'minlaydi va bu uning stilistik maqsadining bir bo'lagidir.

II. INVERSIYA: SO'Z TARTIBINING BUZILISHI — MA'NONING KUCHAYISHI

2.1. Inversiyaning lingvistik tabiati va badiiy vazifalari

Inversiya (lotincha inversio — "o'girib qo'yish") — sintaktik birliklarning odatdagi, grammatik jihatdan kutilgan tartibdan og'ishi hodisasidir. O'zbek tilida asosiy so'z tartibi "ega — ikkinchi darajali bo'laklar — kesim" sxemasiga asoslanadi; bu sxemadan har qanday og'ish inversiya hisoblanadi va stilistik ahamiyat kasb etadi.

Inversiyaning lingvopoetik vazifalari bir necha yo'nalishda namoyon bo'l'adi:

— **Diqqat markazini o'z'gartirish:** gapning boshiga chiqarilgan bo'lak avtomatik ravishda mantiqiy urg'u oladi. "Kechasi keldi u" o'rniga "U kechasi keldi" deyilganda "u" — kim kelgani ta'kin'lanadi; "Kechasi u keldi" deyilganda esa — qachon kelgani.

— **Emotsional intensivlikni oshirish:** inversiya o'quvchi ongida qisqa kutish (suspense) va keyingi so'z'ni "kutish" holatini hosil qiladi. Bu holat emotsional ta'sirni kuchaytiradi.

— **Ritmik funksiya:** ayniqsa she'r'iyatda inversiya vazn talablarini qondirish uchun qo'l'lanadi, ammo mahoratli shoir buni ritmik zarurat bilan stilistik effektni bir vaqtda hal qiladigan tarzda amalga oshiradi.

— **Arxaik va ko'ta'rinki uslub:** inversiya nutqga kitobiy, tantanavor yoki tarixiy ohang beradi. Shu sababli tarixiy romanlarda va qasidachilikda inversiya ko'proq qo'l'lanadi.

2.2. Abdulla Qodiriy inversiyasi: tarixiy koloritning sintaktik ifodasi

Abdulla Qodiriyning "O'tkandagi kunlar" romanida inversiya qahramonlarning hayajonli nutqini va asar voqeliklarining tarixiy-estetik jozibasini ta'minlovchi asosiy sintaktik vosita sifatida namoyon bo'l'adi. Muallif inversiyadan bir necha maqsadda foydalanadi: tarixiy davr nutq uslubini qayta tiklash, qahramon his-tuyg'ularining shiddat va tezkorligini sintaktik darajada ko'rsatish va matnning musiqiy-ritmik ohangi ni ushlab turish.

Qodiriyning inversiyasi tasodifiy emas — u qat'iy stilistik maqsadga bo'ysunadi. Kesimning gapning boshiga chiqishi ko'pincha voqeaning kutilmaganligini, qahramonning hayratini yoki dramatik burilishni ifodalaydi. Shu orqali inversiya nafaqat grammatik, balki narrativ funksiya ham bajaradi: o'quvchiga voqea boshlanishidan oldin uning emotsional "rangi" haqida signal beradi.

2.3. She'riyatda inversiya: vazn va ma'no birligi

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

O’zbek she’r’iyatida inversiya ikki jihatdan muhim: birinchidan, aruz yoki barmoq vaznining bo’g’in talablarini qondirish uchun; ikkinchidan, she’r’iy matnda mantiqiy urg’uni ma’lum bo’lakka ko’chirish orqali mazmunni boyitish uchun. Mahoratli shoir bu ikki jihatni bir vaqtda amalga oshiradi.

Erkin Vohidov she’r’iyatida inversiya mantiqiy aniqlikni ta’minlash bilan birga, she’r’iy ohangning tartibli va tantanavorligini saqlaydi. Abdulla Oripov she’r’larida inversiya esa ko’proq emotsional shiddatni va lirik qahramonning ichki talvasa sini ifodalash uchun ishlatiladi. Bir mavzu uchun ikki xil inversiya strategiyasi — bu ikki shoirning individual uslubidagi eng aniq farqlardan biridir.

Cho’l’pon she’r’iyatida inversiya matnning lirik-dramatik pafosi bilan birlashib, uning eng yorqin stilistik belgisiga aylanadi. Shoirning inversiyasi ko’pincha kesim yoki sifatlashning kutilmagan joyda kelishi orqali o’quvchini "to’xtatib" qo’yadi — va aynan bu to’xtalish lahzasida matnning asosiy badiiy ma’nosi "yonib turadi".

2.4. Inversiya — muallif "lisoniy imzosi"ning bir qismi

Har bir yozuvchining inversiyadan foydalanish chastotasi va tipi — bu uning "lisoniy imzosi"ning o’l’chanadigan parametridir. Stilometrik tahlil ko’rsatadiki, inversiya darajasi bo’yicha turli mualliflar matnlarini bir-biridan ajratish mumkin. Shu jihatdan inversiya muallif uslubi tadqiqotining muhim metodologik ko’r’satkichi hisoblanadi.

M.Yo’ldoshev ta’biricha: "Sintaktik figuralar muallifning lisoniy shaxs sifatidagi individual uslubini shakllantiruvchi eng barqaror ko’r’satkichlardir". Bu fikr inversiyaning shunchaki grammatik hodisa emas, balki uslubiy kategoriya ekanligini tasdiqlaydi.

III. BADIIY TASVIR VOSITALARI: TROPLARNING INDIVIDUAL USLUB YARATISHDAGI FUNKSIONALLIGI

3.1. Trop nima va u nima uchun uslubni belgilaydi?

Trop (yunoncha tropos — "burilish, ko’chim") — so’z yoki iboraning o’z asosiy ma’nosidan ko’hma, obrazli ma’noda ishlatilishi hodisasidir. Troplar — metafora, metonimiya, tashbih, sinekdoxa, ironiya va boshqalar — badiiy matnning eng yaqqol ko’rinarli estetik belgisi hisoblanadi.

Ammo troplar shunchaki "go’z’allik uchun" qo’l’lanmaydi. Har bir muallif o’z’iga xos trop tizimini ishlab chiqadi: u ma’lum trop turlarini afzal ko’radi, muayyan semantik sohalardan obraz oladi va obrazlarini ma’lum bir mantiqiy zanjirda tizadi. Aynan shu tizimlilik va izchillik muallifning "lisoniy olamini" shakllantiradi va uni boshqa yozuvchilardan ajratib turadi.

Badiiy tasvir vositalari haqida V.V.Vinogradov shunday yozadi: "Badiiy uslub — bu tildagi turli-tuman ifoda vositalarining muayyan bir estetik maqsad yo’l’ida birlashtirilgan murakkab va o’zaro aloqador tizimidir". Ushbu ta’rif troplarni uslubning qurilish materiallari sifatida baholashni taqozo etadi.

3.2. Metafora: dunyoni ko'rish tarzi sifatida

Metafora (yunoncha metaphora — "ko’chirish") — o’xshashlik asosida bir predmet yoki hodisaning nomini boshqasiga ko’chirish orqali hosil qilingan ko’hma ma’nodir. Metafora troplar ichida eng keng tarqalgani va eng ko’pqirrali hisoblanadi, chunki u nafaqat til hodisasi, balki kognitiv hodisa — ya’ni insonning borliqni tushunish va tasniflash usuli — sifatida ham namoyon bo’l’adi.

Muallif tanlagan metaforalar uning "kontseptual dunyosi"ni ochib beradi: u hayotni qanday tasavvur qiladi, nimalarga o’xshatadi, qaysi soha tushunchalari bilan fikr yuritadi. Masalan, Abdulla

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Oripov she’r’iyatida metaforalar tizimi milliy tafakkur tarzi bilan sug’orilgan bo’lib, ular o’quvchi ongida barpo etilayotgan badiiy voqelikning kognitiv asosi bo’lib xizmat qiladi.

Metaforaning individual uslubdagi ko’r’in’ishlari:

— **Manba soha tanlovi:** kim tabiatdan, kim astronomiyadan, kim anatomiyadan, kim tarixdan, kim kundalik turmushdan metafora oladi — bu tanlash muallifning dunyoqarash modelini ko’rsatadi.

— **Metafora zichligi:** ayrim mualliflar har gapda bir necha metafora ishlatsa, boshqalari kamdan-kam, ammo juda ta’sirchan metaforalardan foydalanadi. Bu zichlik ko’r’satkichi uslubning muhim parametridir.

— **Kengaytirilgan (davomiy) metafora:** bitta metafora asarning butun bo’ylab davom ettiriladi, unga yangi qirralar qo’sib boriladi. Bu usul muallif uslubini eng aniq belgilaydi, chunki u muallifning obraz haqida yaxlit tizimli fikr yuritishini ko’rsatadi.

O’tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" romanida metaforik ko’chimlar va simvollarning qo’l’lanishi asarning falsafiy ko’lamini kengaytiradi: har bir obraz ortida muayyan ijtimoiy-axloqiy konsept yashiringan bo’lib, u matnning butun bo’ylab "sayohat qiladi" va oxirida yangi ma’no qatlami bilan qaytib keladi.

Abdulla Qahhor hikoyalarida metaforalar ixchamlik tamoyiliga bo’ysunadi: ular kam, ammo nihoyatda aniq va ta’sirchan. "Anor" yoki "Bemor" hikoyalarida qo’l’lanilgan metaforalar ijtimoiy-psixologik ziddiyatlarni bir zarba bilan ochib beruvchi "miniatura portretlar" hisoblanadi. Bu ixchamlik — Qahhorning eng barqaror uslubiy belgisi.

Zamonaviy nasrda, xususan, Isajon Sultonning "Boqiy darbadar" asarida metaforik ko’chimlar orqali matnning subtekstual qatlamlari chuqurlashadi. Bu yerda metafora shunchaki bezak emas, balki matnning "gizli mansubi" — uni biladigan o’quvchi matnni yanada chuqur idrok etadi.

3.3. Metonimiya: detalda butun olam

Metonimiya (yunoncha metonymia — "qayta nomlash") — predmetlar yoki hodisalar o’rtasidagi real mantiqiy bog’l’iqlik (qo’shnilik, butun-qism, sabab-natija, muallif-asar munosabati va h.k.) asosida birining nomi bilan ikkinchisini atash hodisasidir.

Metonimiyaning individual uslubdagi ahamiyati shundaki, u muallifning qaysi detalga diqqat qaratishini ko’rsatadi. Muallif bir voqeani tasvirlashda qaysi qismini, belgisini yoki o’rnini tanlaydi — bu tanlash uning tasavvur tarzini, nimalarga e’tibor berishini, dunyo modeli haqida gapiradi.

Metonimiyaning asosiy turlari va ularning uslubiy vazifalari:

— **Sinekdoxa (qism-butun):** "Besh dasta qo’l kerak" (besh kishi o’rniga) — inson butun siymosi o’rniga uning ishlayotgan a’zosi tanlangan. Bu butun ijtimoiy munosabatni boshqacha, ko’proq moddiy va xo’jalik nuqtai nazaridan ko’rsatish imkonini beradi.

— **Qo’shnilik metonimiyasi:** "Butun ko’cha chiqib keldi" (ko’chadagi odamlar o’rniga) — makon odamlar o’rniga qo’l’lanishi o’sha joyning ijtimoiy ma’nosini kuchaytiradi.

— **Muallif-asar metonimiyasi:** "Navoiyni o’qidim" — Navoiy asarlarini o’qidim. Bu nafaqat til qisqartmasi, balki muallif va asarning ayniyligini ifodalaydi.

Abdulla Qahhor hikoyalarida metonimiya uslubning asosini tashkil etadi. Muallif "butun" voqeani tasvirlash o’rniga bitta aniq detalga — "qo’l", "ko’z", "oyoq tovushi", "eshik g’ijirlashi" — e’tibor qaratib, o’quvchi xayolida butun manzarani qayta yaratishga imkon beradi. Bu "detal orqali butunni ko’rsatish" usuli Qahhorning eng barqaror lingvopoetik usuli — uning "lisoniy imzosi"ning asosiy komponenti hisoblanadi.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Zamonaviy nasrda metonimiya psixologik tahlilning eng qulay vositasiga aylanadi: qahramon ichki holatini to'g'ridan-to'g'ri tasvirlash o'rniga uning tashqi xatti-harakati, tana tili, ovoz tonini tasvirlash orqali ichki kechinmalarni o'quvchi o'z'iga tiklashiga imkon beriladi. Bu usul Shukur Xolmirzayev va Tog'ay Murodning hikoyachiligida yaqqol ko'rinadi.

3.4. Tashbih: ikki dunyo o'rtasidagi ko'prik

Tashbih (arabcha — "o'xshatish") — bir predmet yoki hodisani boshqasiga uning muayyan belgisi yoki xususiyati asosida o'xshatish orqali yangi ma'no hosil qilish usuli. Metaforadan farqli o'laroq, tashbihda solishtirishning ikkala qismi ham nom bilan ataladi va ular o'rtasidagi qiyoslash ko'rsatkichi ("kabi", "singari", "misoli", "go'yo", "xuddi") mavjud bo'l'adi.

Tashbihning individual uslubdagi roli quyidagi parametrlar orqali o'l'chanadi:

— **Qiyoslash asosi (tertium comparationis) tanlovi:** ikkita predmetni qiyoslashda qaysi belgi asos qilib olinishi muallifning fikrlash yo'nalishini ko'rsatadi. Bir shoir quyoshni "oltin disk"ga o'xshatsa (vizual bel gi), boshqasi "erta turuvchi to'kinlikka" o'xshatadi (xarakter belgisi).

— **Tashbih manbai:** kim tabiatdan, kim tarixdan, kim arxitekturadan, kim san'atdan qiyoslov olinadi — bu muallifning ma'naviy dunyosi, bilim doirasi va estetik idealini ko'rsatadi.

— **Tashbih hajmi:** bir so'z'li tashbihdan tortib ("qo'l'lar kabutarday titrab") batafsil kengaytirilgan qiyoslashgacha ("huddi bahorda tog'dan oqib tushgan soya singari...") — bu hajm muallif detalchiligining darajasini ko'rsatadi.

Erkin Vohidov va Abdulla Oripov she'r'iyatida tashbih va metaforalar tizimi milliy tafakkur tarzi bilan sug'orilgan bo'lib, ular o'quvchi ongida barpo etilayotgan badiiy voqelikning kognitiv asosi bo'lib xizmat qiladi. Masalan, Vohidovning "O'zbegim" qasidasida qo'l'lanilgan tarixiy va madaniy tashbihlar matnning intertekstual ko'lamini oshirish bilan birga, milliy o'z'likni anglashning lisoniy modelini yaratadi.

Abdulla Oripov she'r'iyatida tashbihlar naqadar xalqona va ayni paytda falsafiy teranlikka ega ekanligini ko'ramiz: shoirning tashbihlari birinchi qarashda sodda va tanish ko'rinsa-da, ularda chuqur ijtimoiy va falsafiy ma'no yashiringan. Bu "soddalik ortidagi chuqurlik" — Oripov tashbihining asosiy belgisi va u bilan Vohidov tashbihini farqlantiruvchi eng asosiy uslubiy jihat.

Oybek nasrida kengaytirilgan tashbihlarning ko'pligi uning epik bayon uslubiga xos xususiyat sifatida ajralib turadi. Muallif bir tashbihni bir necha qatorga yoyib, uni "mikrohikoya" darajasiga ko'ta radi — bu uslubiy belgi uni boshqa o'zbek prozachilari dan aniq ajratib turuvchi "imzo"dir.

IV. SINTAKTIK VA TROPIK VOSITALARNING INDIVIDUAL USLUB YARATISHDAGI SINERGETIKASI

Gap tiplari, inversiya va badiiy tasvir vositalari muallif uslubida alohida-alohida emas, balki yaxlit tizim sifatida ishlaydi. Ularning o'zaro uyg'unligi "uslubiy sinergetika" hodisasini yuzaga keltiradi: bir vositaning ta'siriga boshqasining ta'siri qo'shilganida yakuniy natija har birining alohida ta'siridan oshib ketadi.

Abdulla Qahhor uslubini misol sifatida ko'rib chiqaylik. Uning asarlarida:

— **Sintaktik daraja:** qisqa, aniq sodda gaplar; so'roq va undov gaplar kamdan-kam, ammo juda ta'sirchan o'rinlarda.

— **Inversiya:** kam, ammo har biri aniq stilistik maqsadga xizmat qiladi; ko'pincha kulminatsiya lahzalarida.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

— **Trop tizimi:** metonimiya ustuvor (detal orqali butunni ko'rsatish); metafora ixcham va keskin; tashbih — sodda, xalqona.

Bu uchala daraja birlashib, Qahhorning "ixchamlik va ta'sirchanlik" uslubini yaratadi. Uning asarlarini o'qiganda ortiqcha sezilmaydi — har bir so'z o'z o'rnida turadi, har bir gap o'z vazifasini bajaradi. Bu esa sintaktik tanlash, inversiya chastotasi va trop tizimining o'zaro uyg'unligi natijasidir.

Cho'l'pon uslubi esa buning aksidir: uzun, to'l'in gaplar, ko'p inversiya, serob metafora va tashbihlar — bularning barchasi birlashib, uning lirik-dramatik pafosini, ich-ichidan qaynab chiqayotgan emotsionalligini va dunyoga nisbatan keskin, talabchan munosabatini ifodalaydi. Bu yerda uslubiy sinergetika boshqa yo'nalishda ishlaydi: har bir vosita boshqasini kuchaytiradi va yakuniy ta'sir "portlovchi" bo'ladi.

N.Mahmudov ta'biricha: "Uslub — bu muallifning so'z ustidagi zargarlik mahoratidir; haqiqiy san'atkor tilning tayyor qoliplarini shunchaki ishlatmaydi, balki ularni o'z'ining individual badiiy laboratoriyasida qayta ishlaydi". Aynan bu qayta ishlash jarayonida sintaktik tanlash, inversiya va trop tizimining o'z'iga xos kombinatsiyasi hosil bo'lib, muallif individual uslubi shakllanadi.

M.Yo'ldoshev esa bu jarayonni quyidagicha ifodalaydi: "Badiiy matn tahlilida lingvopoetika til birliklarining estetik funksiyalarini yuzaga chiqaruvchi eng nozik asbobdir; undagi badiiy san'atlar esa asarning qalbini va ruhini tashkil etadi". Bu fikr gap tiplari, inversiya va troplarning aynan shunday "qalb" va "ruh" yaratish jarayonidagi o'r'nini belgilab beradi.

XULOSA

Ushbu maqolada gap tiplari, inversiya va badiiy tasvir vositalarining individual muallif uslubini shakllantirishdagi roli o'zbek adabiyotining boy namunalari asosida tahlil qilindi. Asosiy xulosalar quyidagilardan iborat:

1. **Gap tiplari** muallif uslubining sintaktik "skelet"ini tashkil etadi. Sodda gaplar (parataksis) dinamizm va xalqona soddalikni, murakkab gaplar (gipotaksis) falsafiy chuqurlikni, ritorik so'roq va undov gaplar lirik-dramatik pafosni, parallelizm esa ritmik uyg'unlik va ta'kidni ta'minlaydi. Har bir muallif ushbu tiplardan o'z'iga xos nisbatda foydalanadi va bu nisbat uning stilistik "qon guruhi"ni belgilaydi.

2. **Inversiya** shunchaki grammatik og'ish emas, balki muallif diqqat markazini boshqarish, emotsional intensivlikni oshirish va matnning ritmik-musiqiy ohangi ni belgilash uchun ongli ravishda qo'l'laniladigan stilistik quroldir. Inversiya chastotasi va tipi mualliflarni bir-biridan farqlashning o'l'chanadigan parametri hisoblanadi.

3. **Metafora** muallifning "kontseptual dunyosi"ni, ya'ni u hayotni qanday tasavvur qilishi va nimalarga o'xshatishini ochib beradi. Metafora manba soha tanlovi, zichligi va kengaytirilganligi — uchta asosiy uslubiy parametr.

4. **Metonimiya** muallifning qaysi detalga diqqat qaratishini, voqelikni qanday "kesib ko'rsatishini" namoyon qiladi. "Detal orqali butunni ko'rsatish" — metonimiyaning eng kuchli badiiy funksiyasi bo'lib, u muallif dunyoqarashining lakonizm yoki epiklik tomonga moyilligini belgilaydi.

5. **Tashbih** muallifning ikki dunyo — tasvir obyekti va qiyos asosi — o'rtasidagi ko'prikni qurish usulida uning individual madaniy-estetik dunyosini ko'rsatadi. Qiyoslash asosi tanlovi, manba soha va tashbih hajmi — bu uchta parametr orqali har bir muallifning "tashbih portreti" chiziladi.

6. **Sinergetik uyg'unlik**: gap tiplari, inversiya va troplar muallif uslubida yaxlit tizim sifatida ishlaydi. Ularning o'zaro uyg'unligi yakuniy uslubiy effektni har birining alohida ta'siridan oshirib,

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

muallifning betakror "lisoniy imzosi"ni — faqat unga xos bo'l'gan stilistik kombinatsiyani — vujudga keltiradi.

Xulosa qilib aytganda, individual muallif uslubi shunchaki "chiroyli yozish" emas, balki sintaktik, inversiya va tropik vositalarning o'z'iga xos, izchil va tizimlashgan kombinatsiyasidir. Aynan shu kombinatsiyani tanib olish va ilmiy asosda tahlil qilish filologik tadqiqotning asosiy vazifalaridan biri bo'lib, bu vazifaning bajarilishi o'zbek adabiyotini yangi lingvostilistik ko'z bilan ko'rishimizga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yo'ldoshev M. Badiiy matnning lisoniy tahlili. — Toshkent: Akademnashr, 2019. — 216 b.
2. Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo'l'la'ri'da... — Toshkent: Akademnashr, 2012. — 160 b.
3. Vinogradov V.V. O yazyke xudojestvennoy literatury. — Moskva: Goslitizdat, 1959. — 654 s.
4. Galperin I.R. Tekst kak ob'yekt lingvisticheskogo issledovaniya. — Moskva: KomKniga, 2006. — 144 s.
5. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. — Jizzax: Sangzor, 2006. — 92 b.
6. Safarov Sh. Pragmalingvistika. — Toshkent: O'z'bekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. — 320 b.
7. Turniyozov N. Matn tilshunosligi. — Toshkent: Noshir, 2017. — 128 b.
8. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. — Toshkent: O'z'bekiston, 2002. — 560 b.
9. Hojiahmedov A. Mumtoz badiiyat malohati. — Toshkent: Sharq, 1999. — 208 b.
10. Shcherba L.V. Yazykovaya sistema i rechevaya deyatel'nost'. — Leningrad: Nauka, 1974. — 428 s.
11. Jirmunskiy V.M. Sravnitelnoye literaturovedeniye: Vostok i Zapad. — Leningrad: Nauka, 1979. — 496 s.
12. Arutyunova N.D. Faktor adresata // Izvestiya AN SSSR. Seriya literatury i yazyka. — Moskva, 1981. — T. 40. — № 4. — S. 356–367.
13. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. — Chicago: University of Chicago Press, 1980. — 276 p.
14. Lotman Yu.M. Struktura xudojestvennogo teksta. — Moskva: Iskusstvo, 1970. — 384 s.
15. Quronov D. Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari. — Toshkent: Akademnashr, 2018. — 480 b.
16. Gulyamov A., Asqarova M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Sintaksis. — Toshkent: O'qituvchi, 1987. — 256 b.